

## **PARİS KONFERANSI'NDA MEZOPOTAMYA**

Mohammed ARAFAT\*

### **ÖZET**

Birinci Dünya Savaşı, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla bitmiş ve Paris Barış Konferansı toplanmıştır. Konferansa katılan ABD Başkanı Wilson kendisinin ortaya attığı ve On Dört Nokta olarak anılan ilkeler çerçevesinde Konferansın gerçekleşmesini isterken Fransa ve İngiltere 14 noktayı değiştirmeden kabul etmeye henüz hazır değildiler. Ayrıca Paris konferansında İngiltere'nin Mezopotamya için ayrı düşünceleri bulunmaktadır. Bu makalede Mezopotamya bölgesi için Lord Curzan'a, Sir Erle Richards tarafından hazırlanan ve İngiltere'nin Konferansta Mezopotamya bölgesi için izlediği politikanın temel hatlarını sunan rapor ışığında çalışmamız şekillenmiştir. Söz konusu belge, Mezopotamya toprakları, bu toprakların Türkiye'ye verilmemesi gerektiği, İngiliz kuvvetlerinin Mezopotamya'yı işgali, İngiltere'nin Mezopotamya ile ilgili özel hakları, İngiliz hükümetinin gelecek hükümetle ilgili vaatleri, İngiliz hükümetinin Mezopotamya'daki çıkarları, Kürt sorunu gibi başlıklarda incelenebilir.

**Anahtar Kelimeler:** Mezopotamya, Sykes-Picot, İngiltere, Musul

---

\* Doç Dr. Muhammet Arafat, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

### **ABSTRACT**

World War I had come to an end with being signed of Mondros Armistice and Paris Peace Conference had gathered. While Wilson, the President of United States, wanted to make the Conference come true according to the principles which he suggested and were called as ‘‘Fourteen Points’’, France and England weren’t ready to admit the principles without changing them. Furthermore, England had had got different ideas about Mesopotamia at the Paris Peace Conference. In this article, our study took shape in the light of the report which was prepared for Lord Curzon by Sir Erle Richards and presented the basic lines of politics which was followed by England for the area of Mesopotamia, the necessity of not giving of these lands to Turkey, the occupation of Mesopotamia by England Army, the special rights of England on Mesopotamia, the promises of England Administration on the next administration, the benefits of England Administration in Mesopotamia, Kurdish matter.

**Key Word:** Mesopotamia, Sykes-Picot, England, Mosul

## **PARİS KONFERANSI'NDA MEZOPOTAMYA**

Osmanlı İmparatorluğu için Birinci Dünya Savaşı, 30Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalayarak sona ermiştir. Savaş sonunda Paris'te bir Barış Konferansı toplanmış ve Konferansa katılan 32 devlet temsilcileri Ortak (associated), Müttefik (allied), Daha az Müttefik (lesser Allies) gibi garip ve yapay bir sınıflamaya ayrılmıştır. Bu devletler, Merkezi devletlere savaşmış veya onlara savaş ilan etmiş devletlerdi. Konferans 18 Ocak 1919'da, yani Alman İmparatorluğu'nun kuruluş yıldönümü günü açıldı<sup>1</sup>.

Düşmanla masa başına oturulacak resmi Barış Konferansı ön konferans olarak düşünülse de hiç kimsenin öyle planlamasa da son konferans haline dönüşmüştür.<sup>2</sup> Konferansın kararlarına hakim olan beş devlet vardı. Bunlar: Amerika, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya idi. Bu devletlerin Başkan ve dışişleri Bakanlarından meydana gelen bir Onlar Konseyi (Conseil des Dix) kuruldu. Bu konseyde Fransa ve İngiltere hakim oldu. Çünkü Konferansa katılan ABD Başkanı Wilson en önemli amacı milletlerarası münasebetlerde devamlı bir barışı sağlayacak ve koruyacak bir Milletler Cemiyeti kurulmasıydı. Buna karşılık Fransa ve İngiltere ise barış düzeninde kendi menfaatlerinin maksimum düzeyde gerçekleştirmek idi. Wilson'un idealizmine karşılık, Fransa Başkanı Clemenceau (Tigre) ve İngiliz Başbakanı Lloyd George, Avrupa'nın klasik diplomasisini temsil etmekteydiler. Konferansta Fransa'nın bütün amacı, Almanya'nın kendilerine bir daha tehdit edemeyecek bir şekilde zayıflatmak idi. İngiltere'nin de birinci amacı Alman donanmasını ortadan kaldırmak ve ondan sonra da, Almanya'nın bir kere daha Avrupa dengesini bozmasını önleyecek tedbirleri almaktı. İtalya ile Japonya'ya gelince, ikisi de Konferansta pasif bir rol oynadılar.

Clemenceau ve Lloyd George, Wilson'u konferanstan uzaklaştırmak için ilk önce Milletler Cemiyeti'ne öncelik verdiler ve Şubat 1919'da Milletler Cemiyeti statüsü tespit ettiler. Wilson da, Amerikan kamu oyuna elde ettiği başarıyı

---

<sup>1</sup> Fahir Armaoğlu : "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi" 11. baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul, s.122. . İbrahim Şerif : "EL Şark-ül Alavsat", Kültür ve İrsat Bakanlığı Yayınları, Bağdat 1965,s.108.

<sup>2</sup> Margaret Macmillan (2004) : "Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi" ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s.11

müjdelemesi için hemen Amerika'ya gitti. Bu suretle Clemenceau ile Lloyd George'un elleri de, kendi menfaatlerini gerçekleştirmek için tamamen serbest kaldı.

Onlar Konseyi bütün meselelerin esasına karar verdikten sonra ayrıntıların tespitini komisyonlara havale ettiler. İngiltere'yi Barış anlaşmalarında Başbakan Lloyd George'un yanında Lord Curzun'da temsil etmekteydi.

Konferansa, Mezopotamya ile ilgili Lord Curzun'a, Sir Erle Richards tarafından hazırlanmış bir rapor sunuldu. Lord Curzun'da bu raporu Doğu Komitesine havale etti. Bu rapor bugün İngiltere'nin Ulusal arşiv'inde (Fo 608/96) nolu referansla muhafaza edilmektedir. Belge İngiltere'nin Mezopotamya bölgesi ile ilgili olarak Konferansta izlemesi gereken politikanın temel hatlarını önermektedir.

Söz konu olan Mezopotamya toprakları güneyde İran körfezinden, kuzeyde ermeni topraklarındaki dağlara uzanmaktadır ve 37 derece kuzey enlemi civarındadır. Bu topraklar doğuda eski Türk – İran sınırı ve batıda da Suriye çölü tarafından çevrilmiştir. Bu topraklar Fırat ve Dicle nehirleri tarafından sulanan düzlüklerin ülkesidir. Bağdat'ın kuzeyinde iki ırmak arasındaki bölgenin adı Cezire'dir. Bağdat bölgesinin kendisi ve onun güneyinde ki iki nehir arasında bulunan ülke Irak olarak bilinmektedir. Mezopotamya'nın toplam yüz ölçümü (Diyarbakır vilayeti dahil) 180.000 mil karedir ve nüfusu 2.5 milyon civarındadır, mil kare başına düşen kişi sayısı 14'ten azdır. Nüfusun çoğunluğunu 1.655.000 kişi ile Araplar oluşturmaktadır.sonraki en kalabalık grup ise 380.000 kişi ile Kürtlerdir. Bölgede hep yabancı ve işgalci olan Türklerin nüfusu 130.000 civarındadır ve 60.000 Yahudi vardır.<sup>3</sup>

1916 yılında Fransa ile yapılan anlaşma (Sykes-Picot olarak bilinen ve 8 Ağustos 1917 tarihinde İtalya tarafından kabul edilen) uyarınca Musul şehri ve Musul vilayetinin üst kısmı Fransız bölgesinin içindedir. Fakat bu bölgeler her açıdan Mezopotamya'nın ayrılmaz bir parçasıdır. Musul vilayetinin alt kısmı İngiliz Bölgesinin dâhilindedir. Musul'un tamamı ticari, iletişimsel ve eski idare yönleriyle Bağdat vilayetine yakından bağlıdır. Doğrusu, Musul Irak'ın doğal arka bahçesi olarak adlandırılabilir. Fransız bölgesindeki bu iki bölgede akan ırmakların kontrolü

---

<sup>3</sup> Fo 608/96 nolu rapor

de İngiliz bölgesindeki sulama projelerinin başarısı için zaruridir. Antlaşmada, İngiliz bölgesinde yer alan aşağı bölgeler için belli bir miktarda su verilmesi şartı mevcuttur ama bu tür düzenlemeler uygulamada her zaman problemlere yol açmaktadır. Ülkenin verimliliği etkili bir şekilde geri getirilecekse, bölgenin tamamını sulama kontrolü aynı ellerde olmalıdır. Bunlar, aynı zamanda Suriye çölündeki Arap kabilelerini keyfi ve uygulanması imkansız bir hudutla ikiye ayıran Fransız Antlaşmasının tekrar gözden geçirilmesini istemek için geçerli sebeplerdir. Clemenceau antlaşmayı geçici olarak nitelemiştir. Ve Barış Konferansındaki prosedür ile alakalı olarak Fransız Hükümetinde, İtalyan Hükümetine gönderilen notada müttefikler arasında yapılan gizli anlaşmaların iptal edilmesi önerilmiştir. Dolayısıyla Fransa'ya Sykes Picot Antlaşmasını feshetmesi için baskı yapılabilir.<sup>4</sup>

Rapora göre Mezopotamya toprakları tekrar Türk hâkimiyetine girmesi kesinlikle mümkün değildir. Çünkü bölge geçmişte Türklerin uyguladığı yanlış politikalarından yeterince çekmiştir. Bu görüş başından beri İngiltere gibi müttefiklerin tamamı tarafından da kabul edilen ve bölgenin Türklere iade edilemeyeceğini bildiren politikalarla gerçekleşmiştir. 13 Aralık 1915'te Majestelerinin Yüksek Komiseri tarafından Kral Hüseyin'e verilen mektupta yer alan şu kelimeler Araplara kesin bir güvence vermiştir: Arapların özgürlüğüne karşı Alman ve Türk baskısı zorunlu bir koşul yaratmadığı sürece Büyük Britanya'nın barışı ortadan kaldırmak konusunda bir niyeti olmadığından emin olmanız gerektiğini anlatmak üzere Büyük Britanya hükümeti tarafından yetkilendirildim. Yine müttefikler 10 Ocak 1917'de ABD başkanına yazdıkları cevap mektubunda savaşın temel sebeplerinden birini "Türklerin zulmüne maruz kalanları özgür kılmak" olarak belirlemişlerdir. Halbuki herkesin bildiği gibi kendileri bölgenin yer altı ve yer üstü zenginliklerinden dolayı işgal etmişlerdir. Fakat bunu gizleyerek Arapları özgürlük ve bağımsızlık vaatleriyle kandırarak Osmanlı'ya karşı ayaklandılar.<sup>5</sup> İngiltere bu konuda, tekrar Türklerin hâkimiyetine verilmeyeceklerine dair Araplara güvence vermiştir. Bu güvence, İngiltere'nin Mısır'daki Yüksek Komiseri vasıtasıyla Kral Hüseyin'e 13 Aralık 1915'te verdiği bir

<sup>4</sup> Emil El Guri: "Filistin" Kültür ve İrşat Bakanlığının Yayınları, Bağdat 1962, s.50-51. Şerif, a.g.e.,s.108

<sup>5</sup> Yusuf Heykel : "Filistin Kabul ve Baat" , Dar El İlim ilil Melayin, Beyrut, 1971, s.102

mektupta şu şekilde dile getirmiştir: “Arapların özgürlüğüne karşı Alman ve Türk baskısı zorunlu bir koşul yaratmadığı sürece Büyük Britanya’nın barışı ortadan kaldırmak konusunda bir niyeti olmadığından emin olmanız gerektiğini anlatmak üzere Büyük Britanya hükümeti tarafından yetkilendirildim.”. Yine müttefikler 10 Ocak 1917’de ABD başkanına yazdıkları cevap mektubunda savaşın temel sebeplerinden birini "Türklerin zulmüne maruz kalanları özgür kılmak" olarak belirlemişlerdir.<sup>6</sup>

İngiliz kuvvetlerinin Mezopotamya’yı işgali ile ilgili memorandum şöyle söz etmektedir: “Türk Orduları Mezopotamya’dan, başka hiçbir müttefikin yardımı olmadan, İngiliz ve Hindistan birlikleri tarafından çıkarılmış ve bu esnada İngiliz ve Hindistan orduları 4.000 subay ve 85.000 farklı rütbeli askerini kaybetmiştir.”<sup>7</sup>

İngilizler Basra’yı Kasım 1914’te işgal etmelerine rağmen çok uzak olmayan Kut şehrini ancak 29 Eylül 1915’te ele geçirebilmiştir. Kuzeye ilerlemeye devam eden İngilizler, Enver Paşa’nın komutasındaki Türk orduları ile Bağdat’ın 30 km kuzeyinde Selman Pak bölgesinde karşıladılar. Paşa, İngilizlere kolay unutamayacakları bir hezimete uğrattı. Tekrar Kut şehrine çekilen İngiliz kuvvetlerini takip ederek Kut şehrinde İngiliz kuvvetlerinin komutanı General Townshend ve beraberindeki 13.309 askerinin teslim oluncaya dek beş ay (3 Aralık 1915 – 29 Nisan 1916) kuşatma altında tuttu.<sup>8</sup>

İngilizlerin Kut’ta ve Çanakkale’de yenilmeleri Rus ordusunun Doğu Anadolu’da ilerlemeyi başaramadığı ve Türk ordusunun Süveyş Kanalına saldırmak için hazırlık yaptığı haberlerinin İngiliz Genel Kurmay Başkanlığına ulaşması, İngiltere’nin Irak’taki İngiliz Kuvvetlerine General Townshend’in yerine atanan General Mud’da Bağdat’ta yeni bir saldırı düşünülmendiğini bildirdi. Fakat bu uzun sürmedi, çünkü İngiliz istihbaratının edindiği bilgilere göre Ruslar iki orduyla Doğu Anadolu’ya saldırmak ve general (Baratov’un) komutasındaki ordu hem Karend hem de Urmiye’den Ravendüz üzerinden Bağdat’ta ilerlemek için hazırlık yapmaktadırlar.

---

<sup>6</sup> Fo 608/96 nolu rapor

<sup>7</sup> Fo 608/96 nolu rapor

<sup>8</sup> Fahir Armaoğlu, “Siyasi Tarihi” 3. baskı, A.Ü.S.B.F., Ankara, 1975, s. 435, Şerif, a.g.e., 108.

Bunun için İngiliz Genel Kurmay Başkanlığı General Mud'da Şubat 1917'de yeniden Bağdat'a saldırması ve işgal edilmesi için emir verdi. General Mud Bağdat'ı 11 Mart 1917'de işgal etti.<sup>9</sup> Bağdat'ın işgali, Türklerin İslam Dünyasında var olan prestijini sarsan ilk ciddi olay olmakla beraber batıda da Alman entrikalarına darbe indirmiştir.<sup>10</sup>(rapor İngilizlerin verdiği kayıplar 4000 subay, 85,000 farklı rütbeli asker) İngiliz kuvvetleri sonraki 18 ay içinde Türk Ordularını Musul şehrine kadar geri çekilmeye zorladı. 30 Ekim 1918'de ateşkesin yapıldığı tarihte İngiliz kuvvetleri Musul şehrinin 48 km güneyine kadar dayanmışlardır. Ateşkese ve Sykes – Picot Antlaşmasına rağmen (Antlaşmaya göre bu bölge Fransız nüfuz bölgesidir) İngiliz kuvvetleri ilerledi ve Musul bölgesini işgal etti.<sup>11</sup>

İngiltere bölgede özel haklara sahip olduğunu öne sürmektedir. Nedeni ise Kendi çıkar ve güvenliklerini bu konuyla hayati derecede bağlantılı gören İngiliz ve Hindistan kuvvetlerinin askeri başarıları ve Türkleri Mezopotamya'dan çıkarmaları onları bu toprakların geleceği hakkında söz sahibi yapmak için gerekli alt yapıyı hazırlamıştır. Fakat, İngilizlerin söz sahibi olduklarına dair iddiaları farklı ve daha sağlam temellere oturmaktadır. Bu nedenle İngilizler söz sahibi olduklarına dair iddiaları farklı ve daha sağlam temellere oturtmaları gerektiğini görmüşlerdir. İngiltere'nin, Bağdat Demiryolu'nun doğudaki son durağı ve Basra'dan denize dökülen Shatt-ül-Arap Su yoluyla ilgili olarak daima özel ve istisnai çıkarları vardır. İngiltere, Shatt-ül-Arap'a komşu olan toprakları yöneten Kuveyt Şeyhi ve Mohammerah Şeyhi dahil olmak üzere Basra Körfezindeki Şeyhlerle Antlaşmalar yaparak Mezopotamya'nın çıkış noktasına ve Basra Körfezi'nin de içinde olduğu deniz rotasına hakim olmuştur.<sup>12</sup>

Ulaşımı Şhatt-ül-Arap Irmağından sağlanan yukarı Karun Bölgesindeki petrol, sahalarını ele geçirmesi, İngiltere'nin bu bölgenin güvenliğini sağlamasını zorunlu hale getirmektedir.”<sup>13</sup> Bu sebeplerden ötürü, Mezopotamya'nın, özellikle de Basra'nın kontrolü doğuda,İngiliz İmparatorluğu için son derece önemlidir. Hatta, İngiltere kendine bağlı olan Hint Krallığı'nı çevreleyen sularda hiçbir rakip kuvvetin

<sup>9</sup> Şerif, a.g.e.,s.109

<sup>10</sup> Fo 608/96 nolu rapor

<sup>11</sup> Şerif, a.g.e.,s.109.

<sup>12</sup> Fo 608/96 nolu rapor

<sup>13</sup> Fo 608/96 nolu rapor

işgaline tahammül edemez. Bu doktrin Lord Lansdowne, Lord Grey ve bir grup İngiliz bakan tarafından ortaya konmuştur.”<sup>14</sup>

Yukarıda söz ettiğimiz Antlaşmalar ve yazışmalar çerçevesinde Araplara verilen vaatlerde bağımsız bir devlet kurulacaktır. Fakat ne yazık ki vaat edilen devletin tam bağımsız olması İngilizlerin işine gelmemektedir. Mezopotamya’da bağımsız bir Arap devleti kurulacaksa, kendi kendini yöneten birimlerini kurması ve eski refah düzeyine ulaşabilmesi için bunu belli bir gücün yardımıyla ve koruması altında yapmalıdır. Bu ihtiyaçlara cevap verebilecek olan tek güç İngiltere’dir. Ve bunu başarıyla yapabilecek yerel kaynaklar ve bilgiye sahip olan tek güç yine İngiltere’dir. Dolayısıyla, İngiltere’nin bu bölgedeki koruyucu güç olması kaçınılmazdır.”<sup>15</sup>

Bu görüşlerden sonra, rapor İngiliz hükümetinin Mezopotamya’nın gelecekteki hükümetiyle ilgili vaatlerini şöyle yazmaktadır;

Mezopotamya’nın Türklere tekrar verilmeyeceğini değişik İngiliz yetkilileri tarafından ve değişik zamanlarda dile getirilmiştir. İngiltere hükümeti adına yapılan ilk kamuoyu açıklaması, “Hindistan Vali Yardımcısı tarafından Şubat 1915’te yapılmıştır. Verdiği güvence, o sıralarda İngiliz işgali altında olan toprakların, hiçbir şekilde Türklere iade edilmeyeceğiydi.”<sup>16</sup>

Daha sonra, İngiltere dışişleri Bakanlığı (İngiltere’nin Mısır Yüksek Komiseri Henry McMahon vasıtasıyla) ile Kral Hüseyin arasında ( Temmuz 1915- Ekim 1916 tarihleri arasında sayıları sekiz mektup olan) gerçekleşen yazışmalar oluşturmaktaydı.<sup>17</sup> Henry McMahon ile Kral Hüseyin’e şunları söylemiştir. İngiliz Hükümeti daha önceki bir konuşmada Kral Hüseyin tarafından belirtilen topraklarda (birkaç istisna hariç) Arapların bağımsızlığını tanımaya ve desteklemeye hazırды. Bu topraklar, Basra Körfezine uzanan ve Arapların yaşadığı bölgelerdi. Fakat, Bağdat ve Basra eyaletleri için, bu bölgeleri yabancıların tecavüzünden korumak, orada yaşayanların refah düzeyini iyileştirmek ve ortak ekonomik çıkarların korunması amacıyla bazı özel idari önlemlerin gerekli olacağını eklemiştir. Kral, 5 Kasım

---

<sup>14</sup> Fo 608/96 nolu rapor

<sup>15</sup> Fo 608/96 nolu rapor

<sup>16</sup> Fo 608/96 nolu rapor

<sup>17</sup> Irland, P.W.: “Iraq, A Study in Political Development”, London, 1948. s.83 –El Guri, a.g.e., s.50-51



1915'te verdiği cevapta İngiliz askerleri tarafından işgal edilen bölgeleri İngilizlerin yönetmesine razı olduğunu bildirmiştir. Ancak, işgal altında geçen süre için tazminat talebinde de bulunmuştur. Tazminat talebi İngiltere tarafından hiçbir zaman kabul görmedi, çünkü, Mekke'nin Şerifi Irak'ın veya herhangi bir bölgenin bırakın yönetimi ele almayı, alma teşebbüsünde bulunmamıştır. Ayrıca, bölgede yer alan askeri operasyonlarda yer almamış ve bunun bedeline de hiçbir katkıda bulunmamıştır.<sup>18</sup>

1916 yılının Mayıs ayında Fransa ve İngiltere, olgunlaşmamış ve toprakları uygulanması imkansız bir şekilde bölen ve hala yerel sıkıntıların ana kaynağı olan Syces-Picot Anlaşmasının yürürlüğünü sona erdirmiştir. Bu görüşmede şunlar belirtilmiştir:<sup>19</sup>

1-İngiltere ve Fransa, ekteki haritada A ve B olarak işaretlenmiş bölgelerde, Arap bir yöneticinin hükümdarlığı altında kurulacak olan bir Arap devletini veya Arap devletlerinin oluşturduğu bir konfederasyonu tanımaya ve desteklemeye hazırdır. A bölgesinde Fransa, B bölgesinde ise İngiltere girişim hakkı ve yerel borçlar konusunda öncelikli olacaktır. Arap devletinin veya Arap devletlerinin oluşturduğu konfederasyonunun istemesi halinde A bölgesine Fransa, B bölgesine ise İngiltere danışmanlar veya yabancı görevliler sağlayacaktır.

2-Mavi bölgede Fransa, kırmızı bölgede ise İngiltere istemeleri durumunda ya da Arap Devleti veya Arap Devletlerinden oluşacak bir konfederasyonla kararlaştırmaları halinde, dolaylı veya dolaysız bir şekilde yönetim veya kontrol oluşturabilecektir.

Altıncı madde uyarınca, Bağdat demiryolu; Bağdat ve Halep, Fırat vadisi demiryoluyla bağlanmadığı sürece tamamlanmayacaktır. Ve bu durumda bile Bağdat ile Musul demiryolunun tamamlanması için Fransa ve İngiltere Hükümetlerinin muvaffakatı gerekecektir.

---

<sup>18</sup> Fo 608/96 nolu rapor

<sup>19</sup> Fo 608/96 nolu rapor

Sekizinci madde uyarınca, kırmızı ve mavi bölgelerdeki gümrük tarifeleri Türkler tarafından belirtildiği gibi kalacaktır. Ve bu tarifeler her iki hükümetin de rızası olmadan arttırılmayacaktır.

Fransa'nın mavi bölgedeki haklarını bir başka güce devretmesi için (Arap Devleti hariç) İngiliz Hükümetinin rızası gerekmektedir. Benzer bir şekilde, İngiltere'nin kırmızı bölgedeki haklarını bir başka güce devretmesi için {Arap Devleti hariç} Fransız Hükümetinin rızası gerekmektedir. (9.madde)

Onuncu madde uyarınca Fransa ve İngiltere Arap yarımadasında üçüncü bir gücün toprak ele geçirmesine ve aynı zamanda üçüncü bir devletin Kızıldeniz'in doğu kıyısına veya adalarına askeri üs kurmasına rıza göstermeme konusunda hemfikirdir. Bunla beraber, İngiltere Aden sınırıyla ilgili olarak gerekli değişiklikleri yapma hakkına sahiptir.

General Maude, 19 Mart 1917'de Bağdat'ta yaşayan insanlara Kabine tarafında da onaylanan bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride şunları dile getirmiştir: "İngiliz Hükümetinin isteği size yabancı kurum ve kuruluşları zorla kabul ettirmek değildir... İngiliz Hükümetinin isteği Iraklıların kendi dini kanunları ve ırksal idealleri ile uyum içinde olan kurum ve kuruluşların idaresi altında varlıklarının ve zenginliklerinin tadını çıkararak refaha ermeleridir... İngiltere ve Müttefiklerinin isteği Arap ırkının bir kez daha daha şaha kalkması ve dünya halkları arasında tekrar şöhrete kavuşmasıdır... Dolayısıyla sizi soylularınız, yaşlılarınız ve temsilcileriniz vasıtasıyla milli davalarınızın halledilmesine, İngiliz Ordusuna eşlik eden İngiliz Politik temsilcileriyle işbirliği yaparak katılmaya davet etmekte görevliyim. Böylece ırkınızın isteklerini gerçekleştirmede doğu, batı, kuzey ve güneydeki soydaşlarınızla bütünleşebileceksiniz."<sup>20</sup>

9 Kasım 1917'de İngiliz ve Fransız hükümetleri tarafından ortak bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride, iki hükümetin savaşı devam ettirmesinin amacının, Suriye ve Mezopotamya'da uzun zamandır Türkler tarafından baskıya maruz kalan halkların özgürleşmesini ve yetkisini yerli halkın özgür iradesinden alan milli

---

<sup>20</sup> Fo 608/96 nolu rapor

hükümet ve kurumların kurulmasını sağlamak olduğu belirtilmiştir. Bildiride şu ifadelere yer verilmiştir:

“Bu amaçları gerçekleştirebilmek için İngiltere ve Fransa Suriye ve Mezopotamya'da müttefikler tarafından kurtarılan ve kurtarılmak üzere olan topraklarda milli hükümet ve kurumların kurulmasına yardım ve teşvik etmekte hemfikirdir. Ayrıca, bu hükümetlerin etkili bir şekilde kurulur kurulmaz tanınacağı konusunda da hemfikirdirler. Temel amaçları bu bölgedeki insanlara belli kurallar empoze etmek değil, yardım ve destekleriyle bölge halkların oluşturduğu hükümet ve kuruluşlarının normal bir şekilde işlemlerini sağlamaktır. Müttefik hükümetlerin kurtarılmış topraklarda üstlendikleri rol, herkes için tarafsız ve eşit adalet sağlamak, yerli girişimi teşvik ederek ülkenin ekonomik gelişimini desteklemek, eğitimin yayılmasını sağlamak ve uzun suredir Türk politikası uyarınca menfaat amaçlı kullanılan bölümleri sonlandırmaktır.”<sup>21</sup>

Bunda şöyle bir sonuç çıkarılmaktadır Bölgede kurulacak Hükümet be Hükümetler hem özgü hem de İngilizlerin kontrolü altında olacaklardır.

Kral Hüseyin bu ilkeyle yaptığı haberleşmeler boyunca bir denizden diğerine ulaşan (dolayısıyla Cezire ve Irak'ı da içeren) tek bir Arap Krallığının olacağını, bunda sadece Anlaşmalarla kazanılmış hakları olan Şeyhlerin topraklarına dokunulmayacağını varsaymıştır. Bu varsayım İngiltere tarafından hiçbir zaman kabul görmemiştir. O sınırlar dâhilindeki Arapların bağımsızlıkları sağlanmıştır, ama bu Kral Hüseyin'in Arap topraklarını tamamına hükmetmesini kabul etmek veya bütün Arap topraklarını tek bir devletin çatısı altında toplanacağını kabul etmekle aynı şey değildir. Bu konuda Mezopotamya halkının istekleri aşikârdır. Tüm bulgularımızın da ortaya koyduğu gibi onlar aynı Arap idaresi altına yerleştirmek fikrine tamamen karşıdır. Kendilerine ait bir milli varlıklarının olduğunu iddia etmektedir.

Peki, bu vatlardan sonra İngiltere'nin bölgedeki çıkarları ne olacak? Memorandum bu çıkarları şöyle sıralamaktadır;

---

<sup>21</sup> Fo 608/96 nolu rapor

Majestelerinin Hükümetinin Mezopotamya'yı ilhak gibi bir niyeti veya amacı yoktur. Hatta, 1918 tarihli İngiliz-Fransız Deklarasyonu ile kendilerini bunu yapmaktan alıkoymuşlardır. Gayeleri İngilizlerin ifade veya ima edilen koruması altında bir Arap Hükümeti ve kendi kendini yöneten Arap kurum ve kuruluşları kurmaktır ve bu amaçla bahsi geçen bölgelerde yaşayanların isteklerini belirlemek için adımlar atıyorlar. Yerel hükümetin şeklinin ne olacağı, bu ülkelerin tek bir ülke çatısı altında toplanmayı isteyip istemeyeceği, bir Arap Konfederasyonu oluşturulup oluşturulmayacağı veya yerel konseyler tarafından yönetilmeyi tercih edip etmeyecekleri konularında karar vermek için vakit henüz erkendir. Kurulacak hükümetin türü ne olursa olsun, o hükümet İngiltere'nin desteği ve İngiltere'yle yapılacak işbirliği olmadan ayakta kalamayacaktır. Fakat daha önce de belirtildiği gibi kurulacak yerleşimde aranacak olan temel ilke o yerleşimin hür iradeye dayanmasıdır<sup>22</sup>.

Böyle bir durumun tamamen yeni olduğu ve halk oylamasının bilinmediği bir yerde bir kamuoyu oluşturmak oldukça güçtür ve halk nihai bir karara varamamıştır. Ama yapılan soruşturmalar şu sonuçları ortaya çıkarmıştır.

1 -Halkın tamamı Türk iradesinin tekrar devreye girmesine karşıdır.

2-Halkın tamamı İngiliz tavsiye, destek veya kontrolü olmadan kurulacak olan bir Arap Krallığına karşıdır.

Bunlara ek olarak; Mezopotamya'da yaşayan çeşitli ırklar-Arap, Yahudi, Hıristiyan, Türk herhangi bir ırkın diğeri tarafından baskıya maruz kalmaması için İngilizlerin kontrolünü talep etmektedir. Ayrıca; aşağıdaki konulara ilişkin olarak, çeşitli bölgelerde, değişik soruşturmalar yürütüldüğünü belirtmekteydi<sup>23</sup>:

1-Nüfus, İngiliz himayesi altında Musul vilayetinin kuzey sınırından Basra Körfezine kadar uzanan tek bir Arap Devletinin kurulmasına taraftar mıdır?

2-Eğer öyleyse, yeni devletin bir Arap yönetici tarafından yönetilmesini istemekte midirler?

3-Eğer öyleyse yönetici olarak kimi tercih ederler?

---

<sup>22</sup> Fo 608/96 nolu rapor

<sup>23</sup> Fo 608/96 nolu rapor

Bu soruşturmalar sona erdiğinde ülkenin gelecekteki anayasasını (yöneten şekli) oluşturmak daha kolay olacaktır. Şu an için hür iradeye dayalı olacağını ve İngiltere'nin destek ve yardımının kullanılacağını söylemek yeterli olacaktır. İngiltere'ye verilecek olan kontrol yetkisinin amacı kendi çıkarlarını korumanın yanında yeni devletin bağımsızlığını garantiye almak ve gelişimine katkıda bulunmaktır.

Mezopotamya ile ilgili Doğu komitesinin aldığı kararları aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

1-Bu bölgelerin hiçbir kısmı İngiltere tarafından ilhak edilemez.

2-Majestelerinin Hükümetinin amacı bağımsızlığını kazanan bölgelerde Arap hükümeti ya da hükümetleri kurmaktır. Amaç, nüfusa kabul etmeyecekleri bir hükümeti empoze etmek değildir.

3-Bu bölgelerde tek veya birkaç Arap Devletinin olup olmaması konusunda karar verebilmek için, şu an eğitimli bölge halkının görüşüne başvurulmaktadır.

4-Şu ana kadar alınan bütün raporlar, tüm dünyanın bu bölgelerin tek bir Arap liderin idaresi altına verilmesine veya Hicaz Krallığının geçici hükümdarlığının tanınmasına karşı çıktığını göstermektedir.

5-Hicaz Kralının bu bölgelere herhangi bir şekilde hakim olmasının gerekli görülmesi durumunda, bu hakimiyet onun ruhani durumunun tanınmasıyla ve camilerdeki dualarda onun adının kullanılmasıyla sınırlı kalmalıdır. Fakat, komite, bu durumun, Hristiyanların değil Müslümanların karar vermesi gereken bir mesele olduğunu kabul eder.

6-Bu bölgelerde ister bir ister birkaç Arap Devleti kurulsun, büyük bir Avrupa devletinin destek ve himayesi zaruridir.

7-Hür irade prensibine göre davranan bölge insanın, bu rolü İngiltere'nin üstlenmesini arzu etmesi durumunda; bölge halklarının çıkarları, İngiltere ve Hindistan ordularının bölge halklarını Türklerin kötü idaresinden kurtarmasında

oynayacağı rol ve Hindistan İmparatorluğunun güvenliği, İngiltere'nin bu sorumluluğu kabul etmesini gerektirir.<sup>24</sup>

Mezopotamya'nın en önemli sorunlarından birisi de bölgede yaşayan Kürt halkının sorunu idi. Kuzey yaşayan Kürtlerin yerleşim bölgeleri ise;

“Kürtler, Ermeni Ovalarından Musul Vilayetinin kuzeydoğusuna hatta Bağdat Vilayetine kadar uzanan zor ve dağlık arazilerde yaşayan kalabalık aşiretler oldukları için Kürt sorunu Mezopotamya sorunuyla yakından bağlantılıdır. Aşağıda gösterileceği gibi, müttefikler arasında yapılan mevcut anlaşmalar Kürt ırkını üçe bölmektedir. Fakat bir başka çözüm önerilmiştir, o çözüm de Kürt aşiretlerinden oluşan fakat tek bir güç tarafından himaye edilen otonom bir konfederasyonun kurulmasıdır.”<sup>25</sup>

O dönemde yapılan araştırmalara dayanılarak, bölgede yaşayan Kürt nüfusunun toplamı 2,5 milyondur ve bunların doğuda Kars, güneyde Jabel Sincar, batıda Sakarya Irmağı ve Doğuda Urmia Gölü arasında, bazı yerlerde dağınık bazı yerlerde yoğun bir şekilde yaşamaktadır. En yoğun oldukları yerler ise Van Gölünün güneyiyle Dicle'nin doğusudur. Sınırın İran tarafındakileri bir tarafa bırakırsak (ki bunların 800.000 civarında olduğu söylenmektedir) Diyarbakır ve Musul Vilayetlerindeki Kürt nüfusu 350.000–400.000 arasındadır olduğu belirlenmiştir.

Ayrıca, Kürtlerin dağların insanlarıdır. Bu yüzden Kürtler Dicle'nin doğusunda Van Gölü'nden Jebel Hamrin'e kadar olan bölgenin büyük bir kısmını ellerinde tutmaktadırlar. Nüfusun sadece küçük bir kısmını oluştursalar da ayrıca Dicle'nin batısında ve Jebel Sinjar'ın güneyinde de Kürtler yaşamaktadırlar. Dicle'nin doğusundaki dağlık bölgede Kürtlerin nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu çok önemli güzergâh şehirleri Bitlis ve Amediye'dir. Barış, Kürtlerden başka, Ermenistan'a ve Mezopotamya'ya beklide ayrıca İran'a bağlıdır. Çölleri kontrol eden güç için, Punjab'ın kuzeybatı sınırındaki kürt aşiretleri kendi başlarına bırakılırlarsa önemli bir sıkıntı kaynağı olacaklar, tahrik edici bir gücün etkisi altında ise önemli bir tehdit oluşturacaklardır. Kürt bölgesi olan Kerkük ekonomik açıdan değerlidir. Petrol bulunmaktadır. Daha güneyde, sınırın İran tarafında, Chiah

---

<sup>24</sup> Fo 608/96 nolu rapor

<sup>25</sup> Fo 608/96 nolu rapor

Surkh'te(Kasrı-Şirin'in 14 mil kuzeydoğusunda), Kürt bölgesinde Anglo-İran şirketinin petrol kuyuları vardır.

Daha sonra, rapor Kürtlerin özelliklerinden şöyle söz etmektedir;

“Kürtler hiçbir ortak milliyet duygusu olmaksızın yaklaşık 100 aşiret alt aşirete bölünmüşlerdir. Kürtler göçmen ve kırsal insanlardır ve bu geleneklerine sıkı sıkı bağlı kalmaya kararlıdır. Yalnızca bu bile, onların bir güç tarafından kontrol edilmelerini gerektirmektedir. Milliyet duygularının olmamasına rağmen, hırslı savaşçılardır ve bir askeri unsur olarak da kullanılabilirler. Kürtlerin hepsinde şu üç özelliğin olduğu söylenmektedir:

1-Aşirete bağlılık duygusu.

2-Komşu aşirete düşmanlık duygusu.

3-Yabancı bir hükümete bağlılık duygusu.”<sup>26</sup>

Yukarıda söz ettiğimiz önerilere gelince, Batılı Devletlerin Kürt Bölgesini üçe bölünmesi ile ilgili yaptığı Anlaşmalara rapor şöyle değinmektedir: “Diyarbakır, Musul ve Van Gölünün güneyindeki Kürt bölgeleri ileriye dönük olarak İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan antlaşmalarla bölünmüştür. Örneğin 26 Nisan 1916'da Fransa Rusya arasında yapılan antlaşmayla (23 Mayıs 1916'da İngiltere tarafından da kabul edilmiştir.) Rusya, Van ve Bitlis'in güneyine düşen bölgeyi, Muş ve Siirt arasında kalan bölgeyi Dicle'nin buralarda geçtiği bölgeyi, Cezire-ben-Omar Amedia'ya hakim dağların zirveye kadar olan kısmını ve Merga-var bölgesini alacaktı. İngiltere ve Fransa arasında 16 Mayıs 1916'yapılan Sykes-Picot antlaşmasıyla, Fransa, Suriye, Silisya ve Diyarbakır'ın Kürt kısmına sahip olacaktı. Ayrıca Musul Vilayetinin büyük bir kısmı Fransa'nın politik ve ekonomik önceliğe sahip olacaktı. Musul Vilayetinin kalan diğer kısmı, küçük Zap'ın güneyi İngiltere'nin politik ve ekonomik önceliğe sahip olacaktır”<sup>27</sup>. Böylelikle Kürtler; Rusya, Fransa ve İngiltere arasında paylaştırılmış oldu.

---

<sup>26</sup> Fo 608/96 nolu rapor

<sup>27</sup> Şerif, a.g.e.,109 ve 112 – El Guri, a.g.e.,s. 51.

Bu antlaşmalar Sir H. McMahon'un Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'ine verdiği vaatları<sup>28</sup> yerine getirmesini daha da zorlaştırdı. Çünkü McMahon Kral'a 37 derece enleminin güneyindeki tüm bölgelerin bağımsız Arap devletine verileceğini vaat etmiştir<sup>29</sup>. Bu sorunu çözmek için Rapor şöyle bir çözüm önerisinde bulunmaktadır.

1-Kürt bölgesi ve Mezopotamya'da aynı hâkimiyetin olması önemli görünmektedir. Büyük Zap ve Bohtan Nehri arasındaki yerin kontrolü İngilizlerde olmalı fakat mümkün odlunca az müdahalede bulunulmalı.

2-Büyük Zap Nehrini yukarı vadisindeki Nestorian yerleşim yerleri, İngiltere'nin himaye ettiği Nestorian Prens ve Patrik hükümeti altında özerk bir bölge oluşturulabilir.

3-Kürt bölgesinin güney kısmı İngiliz himayesi altında Mezopotamya'ya ilave edilmelidir<sup>30</sup>.

Kürt Bölgesinin Güney kısmının sınırları ise, Kuzeyde Büyük Zap Nehri, güneyde Diale, doğuda eski Türk-İran sınırı ve batıda Büyük Zap Nehri ile Diale arasında Erbil, Altın-Keupri, Kerkük ve Kifri bölgelerini kapsayan çarpık çizgiyle belirlenmektedir.

Bu bölgede güneyli Kürtler bazı istisnalar hariç İngiliz rehberliğinde kendilerine ayrı bir konfederasyon kurmak için hür irade hakkını kullanmış ve seçim yapmışlardır.

Bu düzenleme barışı ve etkili Kürdistan hükümetini temin edecekti. Aynı anlaşma Dicle'nin doğu kollarını İngiltere'ye karşı düşmanca bir tutum sergileyebilecek olan Kürt tarafında kontrol edilmesi halinde gerçekleşmesi muhtemel olan kuzeydoğu sınırında Mezopotamya'nın güvenliği garantiye alacaktı ve yukarı Mezopotamya'nın sulanmasına müdahalede bulunacak faktörleri engelleyecekti.

Fakat bu düzenleme daha önce belirtilen Fransızların bölgesindeki aşağı Zap ırmağının kuzeyindeki Kürdistan bölgesini kapsayan Skyes Picot Anlaşmasına

<sup>28</sup> Şerif, a.g.e., s.112. El Guri,a.g.e., s.51-52.

<sup>29</sup> Şerif,a.g.e., s. 116.

<sup>30</sup> FO 608/96 nolu rapor.



uymuyor ve teklif edilen düzenlemeyi yerine getirmek yalnızca Skyes Picot Anlaşmasının gözden geçirilmesiyle mümkündür.

### **Kaynakça**

Emil El Guri (1962): “Filistin” Kültür ve İrşat Bakanlığının Yayınları, Bağdat.

Fahir Armaoğlu (1996) :“20. Yüzyıl Siyasi Tarihi” 11. baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.

Fahir Armaoğlu, (1975): “Siyasi Tarihi” 3. baskı, A.Ü.S.B.F., Ankara.

FO 608/96 nolu rapor<sup>31</sup>.

Irland, P.W. (1948): Iraq, A Study in Political Development”, London.

İbrahim Şerif (1965): “EL Şark-ül Alavsat” , Kültür ve İrşat Bakanlığı Yayınları, Bağdat.

Margaret Macmillan (2004) : Paris 1919-1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi” ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

Yusuf Heykel (1971): “Filistin Kabıl ve Baat” , Dar El İlim ilil Melayin, Beyrut.

---

<sup>31</sup> Gönderen: AMERICAN CONSULATE Aleppo-Syria  
Gön. Tarihi: February 5th,1921.Sayı: 617.  
İmzalayan: Vice Consul in Charge.  
Konu: Transfer of the remains of General MacAndrew.  
Gönderilen Adrs: The Secretary of the State- Washington.  
Arşiv no: Department of State/ Division of Near Eastern Affairs 9 Mart  
1921/  
INDEX BRUEAU 847.00/1384.